

rasprava sa Frojdom prožima celu knjigu — koliko u priznavanju određenih psihoanalitičkih teza toliko i u njihovom odbacivanju. Sartrovo Da i Ne psihoanalizi koncentriše se na Frojdovu kritiku tradicionalne filozofije svesti: kada Frojd razvaljuje identitet svesti i psihe filozof mu može dati za pravo ukoliko on sam odriče primat saznanja i pukoj saznavajućoj svesti i pridaje značaj prerefleksivnom kogitu; mada je psihoanalitička teza pogrešna onda kada hoće da rascep jedinstvo svesti kao takve, ona se, naime, mora održati, kako pre tako i posle. Celokupni Sartrov dijalog sa Frojdom pri kraju njegove knjige vodi opširnom predlaganjem »ezistencijalnog« ispravljanja psihoanalize.

1945. sledilo je veliko delo Merlo-Pontija, »Phenomenologie de la perception«. I ovde psihoanaliza dobija jedan svojstveni filozofski nivo. Od vremena »La structure du comportement« Merlo-Pontij je u svojim analizama telesnosti i seksualnosti napredovao dalje; od sada se on u mnogome pozitivnije odnosio prema Frojdiju (pri ovom potpunom novom vrednovanju ne malo uticaj imala su i dela L. Binsvangera). Ipak Merlo-Pontij ni u ovoj knjizi nije napustio onu poziciju koju su spram psihoanalize već zauzeli Policer i Dalbiez; slično Sartru ni on nije u ovoj fazi svoje filozofije znao da išta otpočne sa nesvesnim u užem smislu i sa energetskim načinom izražavanja psihoanalize.

1948. pojavila se knjiga »Philosophie de la volonté« P. Rikera. U poglavljvu »L'inconscient« Riker daje oštromu analizu psihoanalitičke pojmovnosti i metode. Značajno je pak da se on ovde u jednom odeljku filozofije volje bavi Frojdom i pri tom mu, kao i njegov prethodnik u diskusiji o Frojdiju R. Dalbiez (koji je uostalom bio njegov prvi učitelj filozofije) ukazuje poštovanje: ovo se između ostalog jasno pokazuje u tome što Riker razdvojenost psihoanalitičke metode i učenja samo modifikuje ali ne napušta.

Posle njega stupila je na scenu S. de Bovoar jednim prilogom ovoj problematici (»Drugi pol«, 1949). Njena kritika psihoanalize nema neki veliki filozofski značaj, ali je u širenju Frojdovog mišljenja u Francuskoj sigurno igrala ulogu koja se ne sme potceniti.

Novi razvoj otpočeo je 1953. godine. U to vreme jedna grupa psihoanalitičara pod vodstvom D. Lagaša i Ž. Lakanu odvojila se od prvo-bitnog udruženja (»Société Psychoanalytique du Paris«); na ovaj korak opredelile su ih naučne divergencije i pitanje obuke analitičara. Uz to je iste godine Ž. Lakan na jednom kongresu u Rimu održao predavanje koje je za interpretiranje Frojda posle 1953. otvorilo odlučujuće nove perspektive: tu je on govorio o »Fonction et champ de la parole et du language en psychoanalyse« (Funkcija i polje reči i jezika u psihoanalizi). Bio je to manifest »povratka Frojdiju«, »retour à Freud«, jer je po gledanju tada najaktuellerne filozofije zaista plodne intencije Frojda trebalo iz osnova iznova promisliti. Pri tom se pokazalo da je naročito misaoni rad Merlo-Pontija pripremio najvažnije orude za ponovno rođenje Frojgovih ideja (njegove analize telesnosti, jezika, povesnosti itd.). Ali Lakan se, kada kao temeljni prostor psihoanalize postavlja jezik, isto toliko nadovezao i na de Sosira i time uveo strukturalističku tačku gledanja u psihoanalizu — ovo pak direktno se pozivajući na Frojda, za koga pomalo preterano tvrdi da se on u stvari mora shvatiti kao »lingvist«, istraživač jezika.

Sam Lakan je sada inspirisao Merlo-Pontija, ali pre svega njegovog prijatelja, Alfonsa de Velsena (profesora filozofije u Luvenu). U članku »Réflexions sur les rapports de la phénoménologie et de la phénoménologie et de la psychoanalyse« (1958), potrudio se da Velsen, da celokupnu fenomenološku priredenu raspravu sa Frojdom (tu je uračunao radeve Sartra, Merlo-Pontija, Rikera, de Bovoara) doveđe do kraja. Kao 1961., objavio je on jedno veće delo »La psilosophie et les expériences naturelles«, gde je u poglavljiju »Autrui«, »Drugo«, priznao i izložio načelni značaj psihoanalitičkog saznanja o genezi »sopstva« (»Selbst«) odnosno, kako ga on opisno naziva, genezi »privatne intersubjektivnosti«. Po njegovom mišljenju efektivna, realna geneza sopstva pristupačna je samo psihoanalitičkom radu; tek u drugom koraku filozof može da integrise njene uvide u svoju teoriju.

Kao sledeći odlučujući datum treba navesti 1963. godinu: zbog novih teškoća u odnosu na analitičku obuku i praksi desilo se drugo grupisanje pod Lagašom i Lakanom — na dva odvojena tabora. D. Lagaš je sa svojim ljudima (između ostalih Ž. B. Pontalisom i Ž. Laplanšom) osnovao »Association psychoanalytique de France« (koje se — kao što je to učinilo i prvobitno francusko društvo — prikljucilo Internacionalnom psihoanalitičkom društvu). Lakan je sa svoje strane osnovao »Ecole freudienne de Paris« zajedno sa S. Leklerom, G. Rozolatom, M. i O. Manojlićem itd (ova grupa nije član internacionalnog udruženja).

1964. godine izdao je Klod Lefor torzo jednog velikog nedovršenog Merlo-Pontijevog dela: »Le visible et invisible« (sâm Merlo-Pontij umro je 1961.). Očigledno se psihoanaliza još više utisnula u Merlo-Pontijevu mišljenje; Ž. B. Pontalis je čak verovao da može da kaže da je psihoanaliza ovde postala »stvaralački podstrek za jednu novu ontologiju«.

Iste godine (1964) Antoin Vergot, profesor filozofije i psihoanalitičar u Luvenu, napisao je jedan veoma učen članak o »Psychoanalyse et anthropologie philosophique«. Tu je okarakterisao psihoanalizu kao »osnov svake antropologije«, »premda ona u samoj sebi ne sadrži princip jedne dovršene antropologije«.

1965., izdao je P. Riker svoj veliki »Ogled o Frojdiju«. Knjiga ipak nije izazvala samo čudenje nego i veliku kritiku. Misel Tort je 1966. u »Les Temps Modernes« napisao čitavih 50 strana suprotstavljući se Rikero-voj knjizi.

Pomenimo na kraju i zbirku koja se pod naslovom »Ecrits« takođe pojavila 1966., i koja se, sa oko 900 strana u obliku članaka do tada rasutih u raznim časopisima učinila Ž. Lakanu pristupačnim širokog publici. Ova je knjiga na paradoksalan način postala bestseler, iako ju je bilo isto tako teško nabaviti kao što ju je bilo teško i razumeti.

S nemačkog
Dušan Đorđević Mileusnić

digresije

žan-fransoa liotar

Treba li napraviti uvod u ove ogledе? Ne predstavljaju li se oni sami? Uvoditi ih značilo bi re-prezentovati ih, predstaviti ih. Ja bih stao iza njih, ispod njih, i rekao bih: evo šta oni hoće da kažu. Tako će moje predstavljanje reći šta oni hoće da kažu, a ono što kažu se samim tim ponistiava, gubi, dobija vrednost iluzije. Predstavljajući ih, pretvaram ih u ličnosti jedne radnje čiji je ključ u mojim rukama, dajem im uloge u jednom tekstu koji je moj, a ne njihov. Istina je medutim obrnuta: postoji jedino njihov tekst, a ja, koji bih tim predstavljanjem pretendovao da moj identitet autora i autoritet prenesem proizvodnju (i zaslugu...) ovih ogleda, nisam u stvari ništa autorizovan pre njih, ništa zanimljivo bez njih. Nemam ja da otkrijem nikakvu tajnu, sve je tu jasno izloženo. — Zašto im dajete predgovor?

Ne da bih dao njihov ključ, ono što ih spaja, nego pre da bih postigao da se malo jače razilaze i skreću no što to naizgled čine. Treba biti podozriv prema njihovom prividnom jedinstvu, ono što bi moglo da bude zanimljivo u njihovom izboru je upravo ono što u njega nije ušlo. U svakom tekstu postoji jedan princip pomerljivosti (*Verschiebbarkeit*, govorio je Freud) koji čini da će napisano proizvesti druga pomeranja tu i tamu (podjednako kod autora i čitaoca), što ga nesumnjivo uvek čini samo jednim trenutnim snimkom nečeg mobilnog, ali što čini i da je i to mobilno (telo) samo jedno preneto, sekundarno jedinstvo ispod kojeg se zbijaju strujanja u svim pravcima. Okupljujući tekstove u knjigu zatvaramo ih u jednu membranu kao štit od nadražaja, stvaramo od njih celiu koja će da brani svoje jedinstvo: ako pišem predgovor, činim to da bih ga rasturio. Skretanje me danas odnело druge, odakle se mogu videti gotovo neprimetne protot-struje u tim tekstovima: jednom reći, postavlja se pitanje da li se figuri daje samo negativan, kritički, ili potvrđni smisao; to je, medutim, jedno pitanje koje gotovo nikad u ovim ogledima nije postavljeno radi njega samog. Kad ga ovde postavljам, ja ne izlažem — da ponovim — istinitost ili lažnost ovih tekstova, njihovo jezgro i princip razrade, koji jesu ili nisu promašili. Ništa od toga; oni kazuju ono što kazuju.

To ne implicira da se značenja jasno ukazuju i da ih je moguće obuhvatiti jednim pogledom. Te metafore obuhvatanja su varljive. One nameću sliku jednog plena koji bi bio značenje, jednog traganja koje bi bilo lov ili neko ispitivanje, jednog uspeha koji bi bio prisvajanje ili posedovanje. Ceo taj krunski blok retoričkih firuga zatvara ništavilo koje ispunjava i sprečava nas da stresemo preterani autoritet značenja. Značaj jednog teksta nije njegovo značenje, ono što on hoće da kaže, nego ono što čini i što nagoni da se čini. Ono što čini: afektivni naboj koji sadrži i prenosi; ono što nagoni da se čini: metamorfoze te potencijalne energije u druge stvari; druge tekstove, ali i slike, fotografije, filmske sekvence, političke akcije, odluke, erotična nadahnica, odbijanja poslušnosti, ekonomski inicijative. Ovi ogledi ne kreju ništa, oni sadrže ili ne sadrže snagu kojom će čitalac nešto učiniti ili neće učiniti; taj sadržaj nije neko značenje, nego jedan potencijal. Zato ja nemam nikakvu privilegiju da pronadem njihov opšti intenzitet. Ja sam ih samo pročitao pre čitalaca. — Zašto ih potpisujete?

Još jedna digresija. To zaista nije krupan problem. To je problem književnog vlasništva, jedan slučaj primene zakona vrednosti. Potpis je ogradijanje spisateljskog terena, prisvajanje od strane jednog navodnog subjekta proizvoda uzdignuti ipso facto na stepen dela. U stvari, subjekt je kao »autor« tog dela ustanovljen time što potpis isključuje nekog drugog. Čudno isključenje: čim ja potpišem, šta postaje *vama* zbranjeno? Proizvod postaje delo, koje je kao neki kapital, ja iz njega izvlačim nagrade i čekove, a vi nemate pravo da to cinite umesto mene. — Potpis me čini subjektom, to jest vlasnikom, ovlašćenim, korisnikom. Ponavljam da to nije krupan problem, jer nije istina da je ono što tekst uglavnom izaziva kod čitaoca želja da autoru ukrade njegovo mesto. Do takvog efekta u stvari dovodi sistem kapitala u njegovoj autoritarnoj opštosti, zakon vrednosti koji deli na isprekidane momente putovanje intenziteta kroz najrazličitije i najmnogobrojnije oblike, uključujući pisane dela, i koji zahteva da sve što je u optičaju bude pripisano nekom ličnom imenu, nekom fabričkoj marki. On zapravo upravlja i nadamnom: on me čini »vlasnikom mojih «del»,«, otplike isto kao što radnika proglašava »vlasnikom« svoje radne snage. Jedini potpis koji za kapital važi nije onaj što ga pisac stavlja na svoju knjigu, to je onaj kojim pisac potpisuje ugovor sa svojim poslodavcem-izdavačem. Potpis razmenjuča; za kapitalizam ne postoje »stvaralač«, i ja ne kažem da je to loše, naprotiv. Recimo dakle da je to potpis zaposlenog: to je radna snaga koja siće status robe.

Nekad smo, sa Brunom Lemenuelom (Lemeniel) sanjali o knjizi bez naslova i bez imena autora. To je bilo naivno: pod uslovom da je izdata, to jeste da je imala izdavača, zakon vrednosti bi neizbežno takav predmet uveo u svoj ciklus, izvlačeci dodatnu valorizaciju iz same činjenice takvih praznina, koje bi tu knjigu učinile predmetom visoko-prestižne potrošnje. Postupci Marcela Duchampa (Dišan) pokazali su ono bitno u tom pogledu. Treba dodati da u kontekstu kapitala anonimnost, mada je jedina istinita, ima loše posledice. Iza nje se, pod imenom kolektiva, zaklanjuju ekipe, škole, komiteti, hijerarhije, dokle vlasti u svemu nalik na one koju poseduju *anonimna društva* u kapitalističkoj privredi. Ova nam oduzima i samu anonimnost, jer može da bude jedan od oblika prisvajanja viška vrednosti. Zato ovde navodim imena Dominiquea Avrona i Bruna Lemenuela, ko-»autora« dvaju tekstova ove zbirke, i zahvaljujem im što su me »autorizovali« da ih objavim.

Ovo što sam gore rekao implicira sledeće: višak vrednosti je onaj potencijal sadržan u jednom predmetnom obliku (knjizi, tkanini, čeličnoj ploči), izolovan, zaustavljen, zadržan i namenjen-pripisan pretpostavljenom subjektu. Nećemo ovde razraditi tu hipotezu koja navodi da se još dalje odluči od već učinjene digresije.

Trebalо bi napisati *Digresije*. Ali naslov je i tako već dovoljno literiran.

U stvari, mi tu ne napuštamo jednu obalu*, nego više njih zajedno, na jednu struju koja nosi i gura, ne jedno *Treiben i drift*** nego mnogo toga tera i vuče. I nije tu *ukrcan* jedan pojedinac, nego je to pre, kao u Boschovom (*Bos*) *Brodu*, skupina ludaka, pri čemu je svaki ludak preteran primerak jednog normalnog društva, libido investiran u neki deo tela, blokirani u neki instrument želje; svi ti fragmenti su smešteni jedni kraj drugih (kategorija »neben«-a) na jednom putovanju bez cilja, kolekcija fragmenata koja se nikad neće ujediniti zato što pluta sa svojim brodom i što to plutanje, raznolikošću predela i vremena kroz koje prolazi, ima prednost najintenzivnijeg odazivanja, čas na jedan ludi *Trieb* (strujanje), čas na drugi. Ne raščerećeno telo, jer nikad nije ni postojalo nešto drugo nego komadi tela, i nikad neće postojati jedno telo, jer ta je lutajuća, kolekcija zapravo afirmacija ne-tela. Plural, kolekcija pojedinačnosti, to je upravo ono što vlast, kapital, zakon vrednosti, lični identitet, lična karta, univerzitet, odgovornost, porodica i bolnica potiskuju i ugusuju.

Prema tome *digresija* (lutanje, plutanje) = u čast tih prokletih. Pomerena *Odiseja*: ne Odisejeva polimorfnost, sabrana, prikupljena, totalizovana u jednom vraćanju svom domu, *sebi*, koja će biti model hegelovskih dijalektika i celokupne buržoaske i socijalističke misli i prakse. Ovo će pre biti intenzivno plutanje u mestu, gde se fragmenti sudaraju, kao u Joyceovom (*Džojs*) *Ulíksu*.

Ako treba nabrojati obale sa kojih taј brod dolazi i od kojih se otiskuje, to su: izvesni Freud; izvesni Marx; jedno opšte mišljenje o kritičci ili o kritičkom odnosu koji se specifičuje kao estetika dvostrukog obrta i kao politiku obrtanja; jedna ideja o prekoraćenju koja pripada istoj sferi *kritickeg*. Kad bih morao da predstavim ove ogledle stavlju bih na glasaku na ideju kritičke funkcije i na njeno napuštanje (koje se može osetiti u jednom Bachelardovom (Bašlar) kolažu, a još više u jednoj Cézanneovoj misli, koju smo morali da ostavimo za jednu slediće zbirku). Tom pomeranju odgovara jedna digresija koja polazi od ideje o figuri: videćemo da je u tekstu Bachelarda, koji datira iz 1970-e, figura već poprimila smisao jednog ekonomsko-libidinalnog poretka koji raspodeljuje energiju na uloge i na funkcije. A ta raspodela, ako se ne pokušava konstruisati, u frojdovskom smislu *Konstruktion-a* u analizi, pokušava se bar odigrati, dakle afirmisati, nadovezivanjem raznih citata. Tako se figura više ne smatra dostupnom jedino zahvaljujući negaciji-prekoraćenju nekog poretka, nego afirmativno, u njoj samoj kao libidinalnoj poziciji. Isto bi tako Cézanneov rad o prostoru a *contrario* omogućio da se otkrije jedan figuralni plan zahvatana i raspodele libidinalne energije na delu i samoj frojdovskoj psihanalizi, ovde bar u teoriji fantazma u plastičnog (likovnog) dela. Otud će on docnije biti naveden da otkrije jednu obimnu libidinalnu dispoziciju, jednu figuru u afirmativnom smislu, u samoj praksi lečenja.

Dvostruki obrт, rečeno je, to je rad dela u njegovoj kritičkoj funkciji, koja se drži vidljivog i ukazuje na prekoraćenja, odstupanja, pomeranja, kritikujući čutke, prostim izlaganjem, poređak koji prekoraćuje. Preokretanje je jedna drukčija procedura, gde prosti obrт (recimo onaj radne snage u kapitalu), obrт koji stvara ideologiju i otudenje, nije samo sa svoje strane obrnut (u tvrdjenju da je kapital samo radna snaga, a u praksi »eksproprijacija eksproprijatora«), nego zahteva jednu drugu dimenziju, jednu dubinu ili visinu, referencu na jedno teorijsko podzemlje, na jedan artikulisan i rigorozan jezik. Ne permisiraju samo uloge na površini društva, nego ono što je od ozodzo dolazi gore, mašinerija društveno-političkog pozorišta je izložena, pa prema tome sama revolucionarna politika svoju praksu usmerava ka jednom stožeru koji je doslovno okomit prema stožeru pozorišta »politike«. U ovom tekstu može se naći i jedna kritika Althussera (Altiser) zato što je on autoritetom novog u teoriji pokriva verno francuske »komunističke« Partije najtradicionalnijoj praksi, što je isticao scijentificnost kao jemstvo protiv zablude, baš kao i u Ždanovljevo vreme (upravo da bismo to dokazali mi smo, odstupajući od pravila da u ovu zbirku unesemo samo tekstove napisane između 68-e i 70-e, nameravali da dodamo jednu napomenu o marksizmu, napisanu tokom leta 1956, ali smo je povukli zbog nedostatka prostora), i što se trebalo boriti protiv te ponovne pojave staljinizma. Altiserizam bio je dakle samo ponavljanje jednog starog košmara na koji smo naišli tokom našeg plutanja; on nipošto nije neka snaga koja menja naš pravac, čak on je prepreka. Zaista se radiло samo o uklanjanju brodolomaca posle Maja. Brodolomaca, ljudi koji i vas teraju da se našučete zato što su vam predočavali lepu iluziju neke gostoljubive obale. Ako treba nešto odrediti istorijski, za mene je plutanje počelo već 50-ih godina, kad sam se ukrcao na brod onih ludaka što su izdavalji časopis *Socialisme ou barbarie* i list *Pouvoir ouvrier*, a koji su potonuli, ili prisustali uz obalu 64-e do 66-e posle nekih petnaestak godina pučinske plovidbe. Naše udaljavanje je, kao što to uvek biva, bilo sva mudrost: naši smo se, svako sa svoje strane, otpričili na istom planu u pokretu 68-e; činilo nam se da u on uveliko čini i kazuje ono što smo mi bili skicirali rečima i akcijama u minijaturi i kao predosećanje, i da je izmislio još mnogo više lepih stvari kojih se mi nismo setili.

Jer ako postoji skretanje u pogledu pozicije autora i sadržaja tekstova, mora da bude i skretanje od ideje i činjenice *efikasnosti*. Tokom petnaest godina *Socialisme ou barbarie* bio je ismevan i klevetan kao grupica nepouzdanih trocko-anarhističkih intelektualaca, odsećenih od masa, koja objektivno ide na ruku psoladavcima i vladajućoj klasi. Pročitajmo ponovo, izmedu ostalog, Sartreovu polemiku s Lefortom (Lefort), koja dosta dobro, potičući iz talentovanog pera i poštenog srca rezimira sve što je tada postojeći staljinizam mogao da sugerise intelektualnoj

levici u vezi s našom plovidbom. A mi, Bogu hvala, stvarno nismo bili ni malo *efikasni*. Ali stvari su tada skretale i pokazivale se efikasnim, i »mladi« su činili i govorili različite stvari, prema kojima su partie i grupe organizovane u partie bile nemoće, stvari u čijoj svetlosti se njihova efikasnost pokazala odvratnom. Ne postoji revolucionarna efikasnost, jer je efikasnost jedan koncept i jedna praksa vlasti, u svom principu kontra-revolucionarne. Postoji jedna percepcija i proizvodnja reči, praksi, oblike, koji mogu da budu revolucionarni bez garancije ako su dovoljno razumni da se prepuste velikim strujama, velikim *triebe*, glavnim tokovima koji će na kraju pomeriti sve vidljive planove i izmeniti sam pojam operativnosti.

Kada to kažemo, to razume se, pored ostalog, podrazumeva da nikao, nijedan subjekt, nijedna grupa ili partija ne može s правом da se bapi pripiše zasluge za tu okeano-seizmografsku osetljivost, i da, ako neka organizacija ode do te krajnosti da on nije više ne pravi jednu prijekost, nego jednu preobražajnu akciju, čin kovanja, kalemljenja, »stvaranja«, onda to biva putem jednog obrta koji je sva (javna) tajna političkog otuđenja i koji već sadrži svu paranoju vlasti.

Nema sumnje da je uzaludno boriti se za suvislost jednog diskursa, jedne prakse, političke, filozofske, dokazujući nesuvislost protivničkog političkog, filozofskog diskursa. Ludaci koji su se ukrcali u *Socialisme ou barbarie* strašno su se borili. Uzaludno, jer je takva borba indirektno, još uvek bitka za razum, za korisnost, za ujednačenje razlika, racionišuća bitka u kojoj pobednik neće biti ni ovaj ni onaj, nego je to već, i uvek je to bio, razum. On je medutim već na vlasti u kapitalu. A mi ne želimo da uništimo kapital zato što nije racionalan, nego zato što on to jeste. Razum i vlast, to je jedno isto. Vi možete razum da ulepšate dijalektikom ili perspektivnošću, vlast ćete uvek imati neulepšanu: zatvore, zabrane, opšte dobro, selekciju, genocid.

Biće zaista potrebno da ovo plutanje ode dalje od sidrišta na koome ga ova knjiga zaustavlja: ako ne treba imati poverenja u razum, koji je u rukama klimatizovanog totalitarizma ovog vrlo racionalnog kraja veka, ne treba imati poverenja ni u njegovu veliko oruđe, njegovu veliku sredstvo, njegovu rezervu beskonačnog napretka, njegovu plodnu negativnost, njegov bol i njegov rad, to jest u kritiku. Treba to jasno reći: nije istina da se jedan politički, filozofski, umetnički stav narušta zato što je »prevaziden«, nije istina da iškustvo jednog stava neizbežno znači razvoj celog njegovog sadržaja do iscrpljenja, i prema tome njegovu prerastanje u jedan drugi stav u kome je sačuvan – poništen, nije istina da je u iškustvu i u diskursu zauzimanje jednog stava obavezno praćeno njegovom kritikom i da vodi ka prelaženju na jedan stav koji će negativno sadržavati prethodni, prevazilazeći ga. Ovaj opis, koji je opis Hegelove dijalektike duha, odgovara i Smithovom opisu bogaćenja kapitaliste, to je vizija života dobrog učenika, to je i ono debelo uže na koje marionete političkog života kaže svoja obećanja sreće i kojim nas dave. Postoji jedan Freud, zaboravljen u takvom čitanju: to je onaj koji se usudio napisati da libido nikad ne narušta jednu investiciju za neku bolju, da pre postoji u isti mah investicija jedne oblasti tela (= psihičkog aparata, govorio je Freud) i još jedne druge oblasti, da su obe, nezamislive zajedno, ipak zajedno moguće, da jedna ignorise drugu, a da su i jedna i druga ipak operativne, da njihova efikasnost nije ona (na primer, semioloski ili epistemoloških) različitih slojeva, isečenih radi lakše analize, nego da je to ista energija, istog nivoa, deponovana istovremeno na istom mestu, ali koja proizvodi različite proizvode: na primer, ljubomora koncentrisana na zavist izazvanu penisom, analni mazohizam, klitorični sadizam, – tri istovremena efekta skretanja libida na telima analiziranih žena u *Ein Kind wird geschlagen*, ako je verovati Freudu. Ono što je zaboravljen u dijalektici, to je da postoji zaborav, da je zaborav nastojeće da se sve sačuva, budući da se pamćenje sastoje u odabiranju (selekcionisanju).

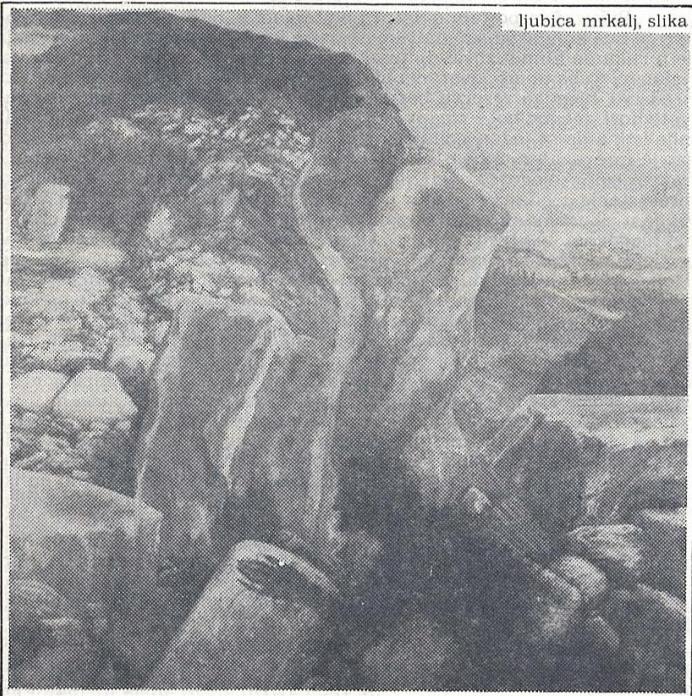
A i kritička aktivnost je jedna aktivnost odbira: izvesno iškustvo, izvesna izjava, izvesno delo, izvesna politička inicijativa, izvesni libidinalni stav, razotkrivani su u svojoj nedovoljnosti, dakle *porican*, pod uglom njihove slabosti, a ne njihove afirmativnosti, izazvani da se izjednače s kritičarevim predmetom želje, to jest s beskrajnošću, univerzalnošću, s nuždom; svaki objekt kritike biće prihvaten ili odbačen, ili pre uvek i jedno i drugo ujedno, prihvaten zato što su kritičaru potrebiti objekti da bi mogao da se na njih žali (kao profesor daci, a sindikat radnika), odbačen zato što ni jedan objekt nije na zahtevanoj visini. Selekcija je beskrajna zadatka, kao kad, ušavši u nepoznat grad sledite strelice koje vode ka centru, *centro citta*, dok se u jednom trenutku ne izgubite, ili vam odsustvo oznaka kazuje da ste u centru, ili, bolje rečeno, da centar i nema. Isto tako kritičko-selektivni život funkcionera sledi strelice, ali kad stigne na vrh, on i jeste i nije tamo, jer nema vrha za želju za vlašću. Aktivnost negacije. Ta je aktivnost duboko racionalna, duboko prilagodljiva sistemtu. Duboko reformistička: kritičar ostaje u sferi kritikovanog, on mu pripada, on prevazilazi samo jedan pozicioni termin, a ne poziciju termina. I duboko hijerarhijska: otkud kritičaru moć nad kritikovanim? On bolje zna? On je profesor, vaspitač? On je dakle univerzalnost, univerzitet, Država, grad koji se nadavlja nad detinjstvom, prirodom, neobičnošću, onim što je sumnjivo, da bi ga podigao do sebe? Ispovednik i Bog koji pomaže grešniku da se spase? Taj reformizam identiteta sfere odlično se slaze sa očuvanjem autoritarnog odnosa. Uzalud se redaju preokreti i zaokreti, iz njega se ne izlazi. U celoj toj mašineriji automehaničarske garaže postoji jedno prečutno preimustvo koje se daje transformatorskoj aktivnosti, i upravo to je upropastilo sve levčarske, buntovničke i druge revolucionarne grupe i grupe; ta želja da se pokažu muškarci, kovači, inicijativni. Ali to je ona ista ideja efikasnosti koja vlasta kod poslodavaca, krupnih birokrata, preduzimaca, oficira. Nemojte mi reći da mi, za razliku od njih, znamo šta žele »mase« (kritikovani objekti): to niko ne zna, pa ni one same, jer želja nije predmet ni znanja ni moći. Onaj ko tvrdi da to zna stvarno je vaspitač, pop, knez. Ništa se dakle neće promeniti ako vi, koji se stavljate u službu želje masa, dejstvujete u skladu sa vašim navodnim znanjem i stav-

ljate im se na čelo. Odakle vi onda kritikujete? Zar ne vidite da kritikovati opet znači znati, znati bolje? Da je i kritička relacija ucrtana u sferu znanja, »osvećivanja«, pa prema tome i preuzimanja vlasti?

Treba odplutati izvan kritike. I više od toga: skretanje je samo po sebi kraj kritike. Ja sam ovu knjigu, otvoreno koncentrisanu na kritičku relaciju, nazvao ipak *Skretanje* da bih označio da ono najvažnije u njoj nije ta jasno osvetljena relacija, nego njeno lako pomeranje, njeno neosetno propadanje, njena nestalnost dakle, i činjenica da radi ostvarenja ove »zbirke« tekstova svakako ne treba biti tamo gde ona nalazi svoje prividno jedinstvo.

Između jedne i druge pozicije postoji pomeranje, a ne prevazilaženje; skretanje, a ne kritika, dogadanje, a ne negativnost. Ako je *Socialisme ou barbarie* imao značaja, to nije bilo zato što je dijalektički kritikovao i prevladao pozicije buržoaske, staljinističke i trockističke politike, nego što je skrenuo na istu stranu (na iste strane) na koju se skretalo u modernom društvu širom sveta. Želja koja daje oblik i podršku institucijama artikuliše se rasporedima koji su energetske investicije na telu, na jeziku, na zemlji i gradu, na razlici polova i uzrasta, itd. Kapitalizam je jedan od tih poredaka. Svaka kritika ne samo da ne prevazilazi kapitalizam nego ga konsoliduje. Ono što ga uništava, to je skretanje želje, to je gubitak investiranja, ne tamo gde ga traže ekonomisti (odvratnost kapitalista prema investiranju), nego gubitak libidinozne investicije u sistem kapitala i sve njegove stozere, jer se za milione mladih u svetu (gotovo nezavisno od njihovog klasnog porekla) želja više ne investira u kapitalistički poredak, jer oni sebe više ne vide i ne ponašaju se više kao radna snaga koju treba valorizovati u cilju razmene, to jest potrošnje, jer se oni odupiru onome što kapital uporno nastavlja da naziva

ljubica mrkalj, slika

radom, modernim životom, potrošnjom, svim »vrednostima« nacije, porodice, Države, vlasništva, profesije, obrazovanja, »vrednostima« koje oni sagledavaju kao parodije jedine vrednosti, razmense vrednosti. To je jedno skretanje u razmerama civilizacije i sveta.

U tome nema nikakvog prevazilaženja: to je u izvesnom smislu samo ostvarenje kapitala, koje nipošto nije napredak, obrazovanje, mir, prosperitet, humanizam, već naprsto cirkulisanje energije, regulisano zakonom vlasništva i principom širenja njegovog opticaja. Ono što je nova generacija ostvarila, to je skepticitam kapitala, njegov nihilizam: ne postoje stvari, ne postoje ličnosti, ne postoje granice, ne postoje znanja, ne postoje verovanja, ne postoje razlozi da se živi/umire. Ali taj nihilizam je u istovreme najjača afirmacija: on sadrži potencijalno oslobođenje nagona u odnosu na zakon vrednosti, u odnosu na ceo sistem očuvanja vlasništva, namenjen da se nametne poštovanje uslova razmene, pa prema tome i sama razmena kao »gvozdena nužnost«. Religija nužnosti ne pothranjuje samo melanholične i ohole misli krunipnih svetskih birokrata, one hrani i »naučni« duh, njeni se kompulsivni rituali mogu naći kod Freuda, Kod Spinoze, kod Marxa, možda čak i kod Nietzschea: ona je ono što još treba uništiti. Ako bude napadnutno verovanje u dužnost, biće pogoden sam zamajac kapitala, navodna nužnost jednake vrednosti kao uslova razmene. Mladoj generaciji se u praksi dogada da anticipira to razaranje, da se ponaša i da razmišlja ne obazirući se na jednaku vrednost, da kao jedini vodič, umesto razmatranja rentabilnosti, prihvata razmatranje afektivnog intenziteta i udvostručenja libidinalne moći. To je više afirmativno nego kritičko, to se sasvim dobro može činiti izvan svake kritike, u nekoj vrsti tišine (u Cageovom (Kejdž) smislu) koja okružuje i prožima diskurs.

Tako se uspostavlja jedan drugi libidinalni poredak, još nebulozan, teško raspoznatljiv, u jednoj ne-dijalektičkoj, ne-kritičkoj relaciji,

nespojiv sa poretkom kapitala. Ne postoji više nužnost da on proizide iz kapitala, isto kao što nije bilo nužno da seosko-zadružno i religiozno društvo Srednjeg veka proizvede mercantilno i racionalno društvo Renesanse i klasičnog doba. I nije neizbežno da on pobedi kapitalizam. Treba shvatiti pojavu tih poredaka na društvenom telu na isti način kao investicije libida na erotskom telu: oni su inkompakabilni, slučajni, simultani, isprekidani.

Sve što je gore rečeno ne spada u ovo skretanje, koje polazi od Marxa i od Freuda, nego skretanje koje ga nastavlja-prekida, skretanje koje polazi od ovog skretanja. Ali prijatno je i pravo da se deo onog što dolazi posle pomeša sa onim što je došlo ranije. Afirmativna ideja potreta je, ponavljaj, ono što nedostaje gotovo svim ovim ogledlima. Kategorija figure ostaje zarobljena u mreži negativne, nihilističke misli.

Svi se ovi eseji mogu shvatiti kao proširenja i konstrukcije teksta *Discours, figure* beležnice arhitekte ili protokoli overitelja (krovotvoritelja, kažu pravilnije anglosaksonci). Krajnja »indikacija« iz *Discours, figure*, to jest, da je samo skretanje ono što Freud naziva nagonom smrti, nalazi se i tu, paralelno, ponovo, kao konačna indikacija.^{*}

Derivatio ne znači nikako napustiti neku obalu, nego skrenuti jedan *rivus*, jedan tok, jednu fluidnost. To više nije usmereno tamu kuda se ranije išlo. Kakvo bi zadovoljstvo bilo kad bi *riva* poticala od *rivus*, kada bi tečenje, prelivanje, odredivalo obalu! Obala potoka, okeana, poterna se s njim.

Estetika na francusko-marksističkom jeziku zvuči više kao neka uvreda. Po čemu se vidi da je taj jezik srođan jeziku buržoazije: prezir prema umetnosti kao razonodi, prema umetniku kao marioneti, prema estetskim problemima, kao lažnim problemima koji skrivaju prave; sve te formalne afere videne kao superstrukturalne nestvarnosti. I pothranjujući taj prezir, aktivno potiskivanje afektivnih intenziteta, sa obrazloženjem da jedno Rothovo platno, jedna Cageova kompozicija, jedan Baruchellov film, ne služi ničemu, da to nije delotvorno, da je to elitizam, da to samo podržava kulturnu dominaciju buržoazije. Poštedimo tu božnju klasnu kritiku sramote da zaista gleda dela za koja se zalagala (prodite kroz sovjetski paviljon na Venecijanskom Bijenalu). Ja tu govorim ljudima za koje stav boljševičke partie 1918-1930 prema najsmelijim pravcima (Opozaj, futurizam, L. E. F.) nije bio samo skandalozan, nego im je otvorio oči. On je svedočio o istom podozrenju prema formama, ištom prezivrom poverenju u »mase« koje gaji bilo koja vladajuća klasa i o istoj upotrebi ideje delotvornosti kroz neposredno manipulisanje rečenim masama (njihovim »vaspitavanjem«). On je od 1919-e obećavao ponovno uspostavljanje vlasti, veoma stare vlasti sada u rukama veoma mladih boljševika, dakle duboko uspavljanje cele te čudesne avanture. Ta se napomena može uopštiti. U umetnostima, čas u pozorištu, čas u slikarstvu ili muzici, ili filmu (ali ovaj je neposrednije smešten u orbitu kapitala) dogada se uvek nešto što da usijanja dovodi ono što je tinjalo pod površinom društva. Depresivno je i nihilistički oblast nerealnosti u kojoj se oblici razgovaraju videti samo kao neko područje za izgnanke, ili kao neko ugodno pribježište za neodgovorne, društveno neutralizovane, dakle politički ništavne; treba razumeti ono suprotno: »umetnici« žele da celokupno društvo dospe do te nerealnosti, da potiskivanje i susbijanje libidinalnih intenziteta navodnom ozbiljnošću, koja je samo ozbiljnost kapitalističke paranoje, svugde bude ukinuto, i pokazuju kako to treba činiti, radeti i rušiti najelementarnije prepreke, one koje želi suprostavljaju *Ne* navodne stvarnosti, percepciju vremena, prostora, boja, volumena.

Pokazuju dakle delove tela vraćene njihovim gresima, njihovoj moći libidinalnog intenziteta, i delove predmeta, površina, trajanja, dubina hromatičnih i tonalnih rasporeda, sekvenci, s kojima može da se dogodi nešto kao uživanje-smrt. Oni smatraju opasnom i bednom pseudo-ozbiljnost vlasti i Kapitala, njihovu »stvarnost« silom rodenu iz nestvarnih strahovanja. Oni nemaju poverenja u politiku, u njihove pretencije na univerzalnost, nasledene od filozofa, u upravljanje nasleđeno od pedagoga. »Estetika« za političara koji sam bio (i ostao?) nije bila alibi, udobno utočište, nego pukotina pogodna za silaženje u podzemlje političke scene, jedna velika zasvođena pećina u kojoj se mogu videti oborenje i prevrnute stvari, jedna putanja da bi se ta scena zaobišla ili pokrenula. Jer na osnovu operacija želje koje se iskazuju u proizvodnji »del« mogu da se utvrde one koje se kriju u proizvodnji ideologija. Otud jednačina: estetika = radionica za kovanje najproncljivijih kritičkih koncepata.

Ali ta jednačina, inače Adornova (u vreme ovih ogleda nisam ga bio pročitoao), još nije dovoljno izokrenuta. Umetnost nije alatničarska radionica u fabrich kritike. Najsavremeniji pravci, američki apstrakti, pop i »hiper-realisti«, u slikarstvu i vajarstvu, siromašna i konkretna muzika (naročito Cageova), slobodne koreografije (Cunninghamova), pozorišta intenziteta (postoje li?), postavljaju kritičkoj misli, negativnoj dijalektici, jedan znatan izazov: oni proizvode afirmativna, a ne kritička dela. Oni potvrđuju tu novu poziciju želje na čije smo tragove ukazali. Filozof i političar (onaj čiji ćeće tekst tu citati) voleli bi da se posle Adorna služe umetnostima kao formalnim matricama preoketa, biće potrebno da imaju oko i uho, usta i ruku za novu poziciju, koja je kraj kritike. To će teško da postignu: šta ako ona bude i njihov sopstveni kraj...?

Oktobar 1972

*Na franc.: *rive*, obala; *dérive*, plutanje, skretanje, prenosno = digresija.

**Treiben — nem., ploviti, plutati

Drift — eng., isto značenje: biti nošen nekom strujom. — Prim. prev.

[Iz: Jean-Francois Lyotard, »Dérive à partir de Mar et Freud«, 10/18, Union General d'Editions, Paris, 1973. Str. 5 — 21].

Prevela: Frida Filipović